IZ POVIJESTI RADNIČKOG POKRETA LEDENICA PRIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Petar Frković

Na području Ledenica radile su dvije pilane: u Brezama od 1929. godine, vlasnici Bartoletti-Lazini, od 1932. godine u Novom, vlasnik Dorčić-Statin, 1934. godine pilana u Novom prestaje raditi i otvara se nova pilana u Mošunama. On 1935. godine vlasnik pilane u Mošunama postaje Ivan Statin (rodom iz Maribora, kulturbundovac, gestapovac, strijeljan kao narodni izdajnik 1943. godine).

Šumski i pilanski radnici od 1934. godine organiziraju se u sindikat (Hrvatski radnički sindikat — HRS). Za predsjednika u općini Ledenice biran je Petar Komadina. Od 1938. godine radnici se učlanjuju u Ujedinjeni radnički sindikat — URS. Za predsjednika je biran Milan Mataija. Interesi radnika donekle su zaštićeni. Poslodavci su zaobilazili sindikat, vršeći parcijalne pogodbe na manje radove, koji »nisu bili od šireg interesa« za veći broj radnika. Međutim, ipak su sindikati jedinstveno nastupali kod većih radova i pogodbi, kao i kod obustava rada. Ledenički i drežnički kirijaši nisu bili obuhvaćeni sindikatom, djelovali su nejedinstveno. Statin je iskoristio razjedinjene kirijaše za svoje interese. Pronašao je četiri kirijaša kojima je za prijevoz plaćao višu cijenu, a stotine drugih vozili su po nižoj cijeni.

Kada je Milan Mataija saznao za odnos Statina prema kirijašima, četvoricu je raskrinkao, a ostalima predložio da osnuju vozarsku zadrugu. Tako je početkom 1936. godine osnovana u Ledenicama vozarska zadruga, u koju je odmah uključeno 120 kirijaša.

Međutim, Statin je ignorirao odbor zadruge i nije htio vršiti pogodbe s odborom zadruge. Obratio se kirijašima Drežnice koji su mu radili po starim cijenama. Tada je Milan Mataija organizirao i drežničke kirijaše, priključio vozarskoj zadruzi da zajednički nastupaju. Ujedno je organiziran prvi štrajk na Statinovoj pilani u Mošunama u proljeće 1936. godine, nakon čega su se malo poboljšali uvjeti radnika. Statin je morao pristati na uvjete kirijaša, ali se nije mogao pomiriti s organiziranim nastupom radnika i kirijaša. Javno se grozio, posebno kirijašima. Pred konac 1936. godine Statin je s autom naišao na kiri-

jaše Matu i Tomu Smolčića koji su se na Prosiki odmarali i jeli kruh. U prolazu im je dobacio: »Stoko ledenička, ja vam garantiram da nećete jesti bijelog kruha, već ćete biti željni i kaše«.

U proljeće 1937. godine, da bi doskočio kirijašima Statin odlučuje da nabavi teretni kamion za prijevoz razne građe iz pilane Mošune do Novog (rastojanje oko 30 km). Odbor vozarske zadruge protestira kod Statina i garantira da će kirijaši na vrijeme dovesti svu robu do luke u Novom. Statin se grozi silom i ne odustaje od svoje namjere da nabavi kamion. Odbor kirijaške zadruge žali se općini u Ledenicama i sreskom načelniku u Novom dru Mihaliću. Sve molbe i žalbe ne pomažu.

Milan Mataija širi akciju. Odbor sindikata, odbor vozarske zadruge i kirijaši četiri puta masovno dolaze u Novi kod sreskog načelnika Mihalića da protestiraju protiv nabave kamiona. I Statinu i Mihaliću kirijaši su na protestnom zboru rekli da će uništiti kamion.

Sreski načelnik dr Mihalić pod pritiskom kirijaša, predlaže odjeljku za državnu zaštitu Savske banovine da se Statinu zabrani upotreba kamiona. U drugoj varijanti predlaže (ako prva ne bi bila usvojena) da kamion prate žandari i zato traži pojačanje od deset žandara iz stanice u Novom. U dopisu pov. br. 713 od 3. lipnja 1937. Mihalić odjeljenju državne bezbjednosti u Zagrebu navodi: »Drugi lipnja kod mene je bilo 80 ljudi, moleći zaštitu«. I dalje: »poznavajući surovost Ledeničana mogu skoro sa sigurnošću predvidjeti da će Ledeničani kamion uništiti«.

Statin je uspio kod odjeljenja za državnu zaštitu u Zagrebu i organa vlasti u kotaru Novi da provede svoj zahtjev. Kamion vozi. Čuva ga i stalno prati jaka žandarmerijska patrola. Pojačane su žandarmerijske stanice u Novom za pratnju kamiona i u Ogulinu i Jasenku, za osiguranje pilane u Mošunama. Statin je pokazao pravo lice i zube silom žandara. Napetost je popustila. Kirijaši više ne mole ni dra Mihalića, sreskog načelnika u Novom, ni dra Ružića, bana Savske banovine u Zagrebu. Izgledalo je kao da su se pred »silom« duhovi smirili. Dr Mihalić je 16. VII 1937. godine oko 10 sati krenuo brodom na izlet u Opatiju. Odbor sindikata i vozarske zadruge s Milanom Mataijom spremao je akciju. Dana 15. VII 1937. u gostionici Vicka Jurčića na Bateru dogovoreni su detalji napada na kamion. Član odbora vozarske zadruge Stjepan Jurčić Mikić saopćava Milanu da je pronašao »gnijezdo« gdje će povaliti kamion. Prihvaćen je prijedlog da se kamion pun građe sruši u Takalima, 1500 metara sjeverno od Batera. Srušit će ga grupa od 50 mlađih zadrugara, naoružanih toljagama i kamenjem. Grupa za izviđanje i svi ostali u grupi galamom će pružati podršku grupi za rušenje. U akciju je krenulo i muško i žensko: žene i djeca, kirijaši, šumski radnici, pilanski radnici (bila je nedjelja i nije se radilo). U napadu je učestvovalo oko 500 ljudi.

Dana 16. VII 1937. (nedjelja, blagdan »Karmenica«) oko 12 sati kamion je krcat teretom bačen u provaliju duboku 35 metara. Grupa za napad i rušenje bila je spremna da likvidira i žandarmerijsku pratnju kamiona. Međutim, žandari taj dan nisu pratili kamion u po-

vratku, pa je posao bio lakši. Batina su dobili šofer kamiona, Petar Kalanj, koji je upozoren da će mu se to dogoditi i Ivan Ban, koji se slučajno zatekao u kamionu, inače omraženi općinski pandur i poreznik.

Narod je mirno otišao svojim kućama, nakon što je dogovoreno: »Ako žandari uhapse bilo koga, svi u stanicu Ledenice ili Novi s parolom SVI SMO RUŠILI, I DRUGOGA ĆEMO«. Sreski načelnik dr Mihalic nakon telefonskog obavještenja 18. VII 1937. pismeno izvještava odjeljak za državnu zaštitu Savske banovine u Zagrebu o rušenju kamiona. Ujedno obavještava kako je pojačao žandarmerijskim stražama pilanu Mošune jer se boji da će se na »samoj pilani štogod dogoditi«. O ovom događaju javnost je brzo obaviještena, jer je 17. VII 1937. »Novi list« u Sušaku objavio kratak izvještaj. Komandir žandarmerijske stanice u Novom narednik Rade Milousnić 17. VII 1937. podnio je krivičnu prijavu sreskom sudu u Novom protiv šest članova vozarske zadruge (Josip Stilin, Petar Mataija, Rafa Butković, Stjepan Jurčić, Mate Butković i Ivan Mataija). Na osnovu člana 204, 205. i 209. krivičnog zakona bili su okrivljeni za uništenje kamiona, robe i dijela ceste. Istog dana izašla je na lice mjesta istražna komisija sa žandarima.

Dana 17. VII 1937. žandarmerijska stanica Ledenice dobila je nalog da uhapsi i sprovede u zatvor: Rafu Butkovića, Josu Stilina, Milu Mataiju, Petra i Josu Stilina Biba. Istog dana uhapsili su navedenih pet kirijaša i sproveli u zatvor u Ledenice. Istovremeno postavljene su stalne patrole: u Bateru, kod srušenog kamiona, na Brezama, i na pilani Mošune.

Oko 10 sati pred žandarmerijsku stanicu u Ledenicama došla je kompletna grupa koja je prvog dana učestovala u rušenju. Oko stanice okupilo se 450—500 muškaraca, žena i djece. Izvikivane su parole: »Svi smo rušili«, »Tražimo da se odmah puste zatvoreni kirijaši«, »Svi smo krivi, hapsite sve«.

Komandir žandarmerijske stanice uspostavio je telefonsku vezu sa sreskim načelnikom u Novom i obavijestio ga o situaciji. Žandari su pustili zatvorene kirijaše. Sreski načelnik dr Mihalić tražio je da telefonom razgovara s jednim od organizatora protestnog zbora. Odbijen je s povikom: »Neka gospodin načelnik dođe u Ledenice pa neka sa svima razgovara«. Odbio je da dođe u Ledenice i tražio da dođe delegacija u Novi. Zbor mu je poručio: »Dolazimo svi u Novi kod gospodina načelnika, neka nas čeka na trgu u Novom«. Demonstranti su stigli u Novi pred zgradu sreskog načelnika i izvikivali: »Svi smo rušili i drugoga ćemo«. Žandari su bili u pripravnosti. Sreski načelnik se pojavio na balkonu tražeći mirni razlaz demonstranata, uz obećanje da neće biti hapšenja. Krivična prijava broj 921 od 17. VII 1937. povučena je.

Kroz 15 dana do zadrugara su stigli podaci da Statin nabavlja drugi kamion. Pojačane su žandarmerijske stanice. Statin predlaže da se osnuju tri nove žandarmerijske stanice: u Bateru, Brezama i

Mošunama. U prvoj varijanti nudi besplatan smještaj, ogrijev i osvjetljenje, a zatim kompletno uzdržavanje sve tri stanice. Statin se grozi da za njegovu firmu neće raditi niti jedan Ledeničanin. Koliko je ta grožnja bila podržana i odlučna vidi se iz dopisa 23-429-37 od 17. VIII 1937. pomoćnika bana (potpis nečitljiv) komandantu Savskog žandarmerijskog puka u Zagrebu, gdje se naređuje pojačanje čete u Sušaku i Ogulinu radi osiguranja pilane Mošune i Breze. U dopisu, između ostalog, piše: »Jer Statin neće uposliti više žitelje Ledeničana«.

Da bi doskočio zahtjevima sreske i banske vlasti i Statina te sili žandara, Milan Mataija inicira novu akciju. Početkom kolovoza 1937. godine organizira štrajk kirijaša, šumskih i pilanskih radnika na sve tri pilane u kotaru: Breze, Mošune i Lukovo kao i radnika na cesti. Štrajk traje oko 20 dana. Štrajkom je poremećen niz privrednih i turističkih djelatnosti. Počinju pregovori. Sreski načelnik i žandari posustaju, a Statin pod pritiskom popušta. Radnici i kirijaši ponovo počinju raditi.

Sreski načelnik, žandari i Statin svaki po svojoj liniji vode istragu, traže organizatora svih tih akcija. To im ne uspijeva, uvijek čuju odgovor »Svi smo«.

Mili Mataiji Sušiću Statin je u četiri oka izbrojio 40.000 dinara da mu otkrije ime organizatora štrajka i akcije. Ni to ne pomaže. Početkom mjeseca rujna podnesena je krivična prijava protiv Rafe Butkovića Raje, Milana Mataije Sušića, Jose Stilina Matoša, Jose i Petra Stilina Bibe, koji su pozvani u Okružni sud na Sušaku. Suđeni su na dva do četiri mjeseca zatvora za tjelesne povrede nanesene šoferu Kalanju i panduru Banu. Ova dvojica bili su i na sudu jedini svjedoci protiv optuženih.

Milan Mataija organizirao je pravnu zaštitu i obranu suđenima. Svi su pušteni iz zatvora nakon dva mjeseca, a zadrugari su im platili dangubu. Time spor sa Statinom nije okončan. Statin je uporan u nastojanju da nabavi novi kamion i zabrani Ledeničanima da rade u njegovoj firmi. Borba je vođena s klasne pozicije. Radnici i kirijaši bili su uporni da zaštite svoja prava. Statin i organi vlasti tek polovicom 1939. godine bili su prisiljeni da se pomire sa sudbinom. O tom sporu postoje kilometarske prepiske između bana Viktora Ružića u Zagrebu, sreskog načelnika Mihalića u Novom, komandanta žandarmerijskog puka u Zagrebu sa komandama četa u Ogulinu i Sušaku i sa žandarmerijskim stanicama Novom, Jasenku i Ledenicama kao i deputacija sindikata i članova vozarske zadruge.

Dana 23. siječnja 1938. Milan Mataija i dr Matija Pađen (liječnik u Novom) napisali su žalbu dr Viktoru Ružiću, banu Savske banovine u Zagrebu. Žalbu je potpisao odbor vozarske zadruge u ime deset tisuća žitelja (Ledenice su tada imale oko 3200 stanovnika, a žalba je potpisana u ime svih kirijaša kotara Novi i Drežnice (op. a.). Na kraju žalbe napisano je: »Mi se ne damo progutati ni od bilo koga, to kažemo u ime naše tihe organizacije, u ime 10.000 pučanstva«.